

Konya’da Türbeler Etrafında Oluşan Adlandırmalar¹

Dr. Atila Kartal²

Özet

Konya, kadim bir kültür ve medeniyet kentidir. Şehirler de tıpkı insanlar gibidir. Onların kimliklerinin oluşmasında veya tanıtımında bazı unsurlar daha fazla öne çıkmaktadır. Anadolu’nun fethedilmesinde, Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında “Kolonizatör Dervişler”in katkısı tartışılmaz.

Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, Orta Asya’dan yaktığı meşaleyi (eğsi) Anadolu’ya atar. Anadolu evliyaları da sembol bir meşaledir. Savaşın değil, sevgi ve kardeşliğin etrafında toplanan Türkler yeri gelir bir otağın, yeri gelir bir dergâhın gölgesinde törelerinin, imanlarının, inançlarının gereği olan ritüelleri ve uygulamaları yaparlar. Türk halkında ulu kimselere karşı muazzam bir muhabbet oluşmuştur. Onlara karşı duyulan bu sevgi ve tazim onların ölümlerinden sonra da devam eder. Onları defnettikleri yerler, sıradan mezarlardan farklı olarak dizayn edilerek tezyin edilir. Bu mezarlara türbe, yatır, makam gibi özel adlar verilir. Bu kutsal mekânlar etrafında birtakım inanç ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Halkın bu kişilere karşı olan muhabbeti evliyaların hayatı ile sınırlı kalmamıştır. Türbeler etrafında oluşan ve gelişen halk inançları, türbelerde metfun ulu kişilere karşı halkta var olan sevginin ölümlerinden sonra da devam ettiğinin bir göstergesidir. Konya’da halk arasında metfun ulu kimseler kastedilerek sarf edilen “Konya yerin altından yönetilen bir şehirdir!” sözü halk kültüründe türbelerin ve yatırların etkisini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Türbe, Kült, Halk Anlatmaları (Efsane, Menkıbe ve Memorat).

1 Bu makale, “Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar” adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2 Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, atilakartal@akdeniz.edu.tr; Dr. Atila Kartal, Akdeniz University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature

The Tomb-Originated Naming in Konya

Abstract

Konya is a city of culture and civilization. Cities are just like people. Some elements are more prominent in the formation or promotion of their identities. The contribution of the “Colonizator Dervishes” cannot be denied in the conquest of Anatolia, Turkization and Islamization.

Pir-i Turkestan Hodja Ahmed Yesevi moves his torch from Central Asia to Anatolia. Anatolian saints are like the symbol torch. Turks gathered around love and brotherhood, not war, sometimes make rituals and practices occasionally in the shadow of a dervish lodge, sometimes around a tent. There was a tremendous conversation in the Turkish people against the saint people. This love and compassion towards them continues after their death. The places where they are buried are designed and decorated as different from ordinary graves. These tombs are given special names such as shrine (yadır), position (makam). Some beliefs and practices have emerged around these sacred places. The public's conversation with these people was not limited to the life of the saints. The folk beliefs that develop and evolve around the shrines are a sign that they continue even after the death of the saint, who is now buried. In Konya, the word “Konya is a city ruled from under the ground”, which reflects the influence of this situation and effect of saint people buried, in popular culture.

Key Words: Konya, tomb, folk lectures (myth, legend and memorat).

Giriş

Türk geleneklerinde ad vermenin özel bir yeri vardır. Türk ve İslâm tarihinden alınan adlar her dönemde ilgi odağı olmuştur. Yer adları (toponomi/toponymie) Anadolu insanının ad verme konusundaki irfanının güzel örneklerinden biridir. Bu çalışmamızda ad verme/adlandırma örnekleri üzerinde durulmuştur. İlk aşamada türbelerin kendinden menkul adlandırmalarına değinilirken, ikinci aşamada ise türbelerdeki metfun şahısların ve onların merkezinde oluşan menkıbelerden kaynaklı adlandırmalara değinilmiştir. Ayrıca ülkemizde, türbelerde metfun kişilerin pek çoğunun isimleri çeşitli nedenlerle çocuklara ad olarak verilmektedir. Konya'daki türbelerden kaynaklı adlandırmalar üç ana başlık (A, B ve C) ve ilk madde yedi alt başlık (A.1.-A.7.) olmak üzere toplam on başlık hâlinde değerlendirilmiştir.

A. Türbelerin Adlandırılması

Anadolu'da ziyaret yerleri, sahip oldukları vasıfları (ziyaret amaçları) ile halk nezdindeki kutsallıkları derecesinde şöhrete kavuşmuşlardır. Kiminin gerçek kimliği unutulmuş, kiminin türbesi harap olmuş, kimi türbesi ile beraber unutulmuş, kentleşmeye bağlı olarak yükselen binaların arasında kaybolup gitmiştir. Kimi

türbeler aynı sokaktaki insanlar tarafından bile hatırlanmazken, kimi türbeler “rüyada görülmek” suretiyle yüzlerce kilometre uzaktan ziyaretçi çekerler. Türbeleri sahip oldukları pek çok özelliğe göre sınıflandırabiliriz.

Türk-İslam âleminde evliya mezarları, yatırlar, türbeler, makamlar insanların saygı duydukları ziyaret ettikleri yerlerdir. Halk, Allah tarafından dost kabul edilen bu velileri kendilerine “dost edinmek”, onların ruhaniyetinden ölümlerinden sonra da istifade etmek, onların “muhabbetini kazanmak” için sık sık ziyaret etmektedirler. Bunun yanında insanlar dileklerinin yerine gelmesi, dualarının kabul olması, dertlerine deva bulmak gibi çeşitli sebeplerle ziyaretlere devam etmektedir. İnsanları buralara çeken önemli nedenlerin başında bu zatların hayatta iken gösterdikleri kerametler gelmektedir. Halk muhayyilesinde ölümlerinden sonra da kerametlerinin devam ettiğine dair anlatılar oluşmuştur. Her türbede yatan zat için veli, keramet sahibi kimse dememiz mümkün değildir. Nitekim Konya’da incelediğimiz türbelerde yatan zatların din adamı, mutasavvıf, beylerbeyi, paşa, âlim, şeyh, fakih, emir, vezir, sultan, sultan anası, sultan kardeşi gibi toplumun önde gelen kimselerinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bir başkent olması hasebiyle dönemin devlet ricali de Konya toprağında metfun bulunmaktadır. Buna rağmen pek çok zatın doğumu, tahsili gibi hayatları hakkında bulabildiğimiz bilgiler efsanevi anlatıların ötesine geçememektedir. Halk onların içinde yattığı türbeleri kutsal, içindekileri de evliyaullahdan bilmiş, hakkında menkıbeler, efsaneler, memoratlar oluşturmuştur.

A.1. Gerçek Adı ile Adlandırma (Anılma)

Konya türbelerinde metfun kişilerin büyük çoğunluğu din ve devlet ulularından olduğu için gerçek isimleri ile bilinmektedirler. Ebu Said Muhammed Hadimi Türbesi, Şeyh Bedreddin Türbesi, Hoca Ahmed Fakih Türbesi, Seyfeddin Karasungur Türbesi, Celaleddin Karatay Türbesi, Sadreddin Konevi Türbesi, Seyyid Harun Veli Türbesi gibi din ve devlet büyüklerinin türbeleridir.

A.2. Efsaneye Bağlı Olarak Adlandırma

Pir Esad olarak bilinen evliyanın türbesinin halk arasında bilinen adı Pisili Sultan’dır. O, kedilere olan sevgisi ve muhabbeti ile tanınır. Akşama kadar sokak sokak dolaşır, sahipsiz kedileri toplar, onları besler, tekkesinde barındırmış. Ölüncü de kedileri tekke bahçesinin bir köşesine tekfin ederek gömermiş. O ölünce üç kedi başından hiç ayrılmamış. Aç, susuz kırk gün mezarın başında bekleyerek ölmüşler. Halk da kedileri uygun bir yere gömmüş. Bu sebeple halk türbeye Pisili Sultan Türbesi demeye başlamıştır.³

Pirebi Türbesi Pir Âb’ın galatlaşmış şeklidir. Farsça âb, su demektir. Efsaneye göre Konya’ya çok şiddetli bir yağmur yağar. Halkın, evlerini sel götüreceğine dair endişesi oluşur. Korku içindeki halk ve müritleri Pirebi’ye gider ve ondan dua edip bir çare bulmasını ister. O da esasını alıp dağlardan şehre doğru akmakta olan

3 Mehmet Önder, Konya Efsaneleri, (Konya: Şahap Kitabevi, 1963), 60.

selin önüne geçerek Allah'ın izni ile durdurur. Bu kerametinden sonra müşşidin adı Pîr Âbi Sultan olmuştur.⁴

Şeyh Eyyüb Efendi halk arasında Yağlı Dede olarak da adlandırılmaktadır. O, kendini sabahlara kadar ilme ve ibadete adayan bir veliymiş. Onun gece kandillerinin sürekli yandığı görülürmüş. Çünkü ilim için gece dahi kitaplarından ayrılmaz, sürekli okurmuş. Derin bir evliya olur. Kandillerinin yağı için de sürekli yağ istediği için halk arasında adı "Yağlı Dede"ye anıldığı rivayet edilmektedir. Efsaneye göre adlandırılması böyle ancak başka bir söylenceye göre de türbede uzun yıllar mum yakma âdeti varmış. Bu yüzden yerler yanmış mum artığı ile dolu olduğu için Akşehirli Yağlı Dede demişler.

Efsanesine⁵ bağlı olarak türbesi isimlendirilen günümüzde en çok ziyaret edilen türbelerin başında Ateşbaz Veli Türbesi gelmektedir. Mevlâna'nın mutfağında görevli bir derviş iken yakacak odunun kalmaması üzerine göstermiş olduğu kerameti sonunda bu ismi kendine veren kişi Mevlâna'dır. Halk arasında da artık bu isimle anıla gelmiştir. Türbesi de Ateşbaz Veli olarak bilinmektedir.

A.3. Mesleklerine Bağlı Olarak Adlandırma

Gerçek adına, lakabına, unvanına ulaşamadığımız ve hakkında tek bildiğimiz şey onun Mevlâna'nın aşçısı olduğudur. Türbesi de yapmış olduğu meslekle anılmaktadır (Aşçı Baba Türbesi/Sarayönü). Bazı veliler de vardır ki yapmış oldukları meslek kendinden fersah fersah önde gider. Bu sebeple çoğunun gerçek isimleri anılmaz. Selçuklu Sarayı'nın ve döneminin en ünlü tıp bilginlerinden Ekmelüddin Müeyyeddin Nahcuvani desek kimse hatırlamaz. Ancak Beyhekim denilince hemen meşhur tabibimiz hatırlanacaktır (Beyhekim Türbesi /Selçuklu). Fıkıh, İslam hukuku anlamına gelen bir ilimdir. Temel kaynağını Kur'an ve sünnet oluşturmaktadır. Fıkıhın sözlük anlamı bir şeyi derinlemesine bilmek, tam olarak anlamak anlamlarına gelmektedir. Fakih ise bir şeyi derinlemesine bilen, iyi anlayan, fetva verebilen İslamî ilimlerin tümüne vâkıf kimse demektir. Hoca Ahmed Fakih (Meram) ve Fakih Dede (Karatay) türbelerinde metfun kimseler fıkıh ilmindeki derin bilgileri ile şöhret olmuş âlim ve fazıl kişilerdir.

A.4. Ziyaret Sebebine Bağlı Olarak Adlandırma

Halk tıbbında ocaklar, şifa bulduklarına inanılan hastalıkların adıyla anılır. Yılan-cık, kabakulak, alkarısı, kengi ocağı/tekkesi gibi Konya'da kimi türbeler de ziyaret gerekçelerine göre adlandırılmaktadır.

Süt Tekkesi, sütü kesilen veya azalan kadınlar tarafından ziyaret edildiği için burası Süt Tekkesi olarak adlandırılır. Başka bir rivayete göre Konya'nın Başarakavak köyü zenginlerinden Başara Bey, konağının yanına bir mescit ve sütannesinin de içinde bulunduğu bir türbe yaptırır. Bu dönemden sonra burada yatan sütanneler

4 Önder, age, 60; Mehmet Aydın, vd., Konya Merkezdeki Manevî Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi, (Konya: Damla Ofset, 2006), s.57.

5 Hasan Özönder, Konya Velileri, (Konya: Dizgi Ofset, 1990), s. 117.

veya fakir halk için türbe önünde dağıtılan süt ve et nedeniyle burasının Süt Tekkesi adıyla anılmaya başlandığı anlatılır.⁶

Afakan Tekkesi'ndeki yatırların kimliği hakkında bilgi sahibi değiliz. Halk arasında bu tekke iç sıkıntısı buhran, bunalım, depresyon gibi hastalığı olanların ziyaret etmesinden dolayı bu isimle anılır olmuştur. Bu hastalıklar halk dilinde tek bir kelime ile "afakan" karşılık bulmuştur. Onun da Konya'da ocağı bu tekkedir.

A.5. Akraba, Arkadaş, Kardeş Veliler

Anadolu, Kıbrıs, Rumeli ve Balkanlarda Ahmet Yesevi ocağında ya da halifelerinin dergâhında yetişen dervişlerin türbelerini görebiliriz. Vazifeli olarak Asya'ya, Mezopotamya'ya, Anadolu'ya yayılan bu dervişler gittikleri yerlerde önce halkın gönüllerini fethetmişlerdir. Bu sayede gittikleri coğrafyaların Türkleşme ve İslamlaşma serüvenine önemli katkıları olmuştur. Anadolu Abdalları, Anadolu Gazileri, Anadolu Ahileri ve Bacıları⁷ olarak bilinen "Horasan Erenleri/Dervişleri" diye de anılan bu inanç önderleri yaşamlarında halkın sevdiği, toplumun önem verdiği, halka yön veren kimseler olmuşlardır. Hem Anadolu'da hem Rumeli'de bu velilere ait yüzlerce mezar, türbe bulunmaktadır. Ayrıca bu zatlar için pek çok yerde makamlar oluşturulmuştur. Asırlardır halkın gönlünde yer edinen bu velilerin unutulmuş hayatlarını efsanelerle genelde bilinene (bölgede en tanınmış evliyaya) kardeş, akraba veya arkadaş ya da şeyh mürit ilişkisi içinde bağlayıvermektedirler.

Hız. Ali'nin İslam tarihinde dini ve siyasi olarak çok özel bir yeri vardır. Anadolu'ya gelmemiş olan Hız. Ali, halk anlatılarında Anadolu'nun pek çok yerini ziyaret etmiştir. Efsanelerde onun ve atı Döldül'ün izleri hala Anadolu'da yaşamaktadır. Yine Timur ve Nasreddin Hoca'nın çağdaş olmadığı ikisinin de arasında yaklaşık iki yüz yıl olduğu bilinmektedir. Ancak fıkralarda halk Hoca ve Timur'u aynı dönem insanları gibi anlatmaktadır. Halkın pratik zekâsının ve hayal gücünün bir ürünü olarak ortaya çıkan bu anlatımlar günümüzdeki devlet ve siyaset adamları için de anlatılanlar hatırlanacak olursa insan zekâsının benzer hadiseler karşısında birbirine yakın tepkiler verdiği görülecektir. Kimliği hakkında kesin bilgi bulunmayan meçhul velilerin halk muhayyilesinde tamamlanması, arkadaşlık veya akrabalık bağı kurulması kaçınılmazdır.⁸ Türbeler ve yatırlar etrafında oluşan efsane ve menkıbe gibi anlatımlarla akrabalık veya arkadaşlık ilişkileri oluşmuştur. Iğın'daki Handevi ve Kandevi'nin kardeş olduğu ve bunların bu bölgede yedi kardeş oldukları ama diğerlerinin yerlerinin bilinmediği anlatılır.⁹ Karatay ilçesi Üçler mezarlığındaki Üçler Sultan için ikisinin baba-oğul, üçüncüsünün de bunların arkadaşı olduğu nakledilir.¹⁰ Birçok menkıbede bir araya getirilen Nasreddin

6 Bülent Çevik, Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2008, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 175.

7 Doğan Kaya, "Kültürümüzde Kardeş Veliler İnancı Sivas Örneği", http://dogankaya.com/fotograf/Kulturumuzde_Kardes_Veliler_inanci.pdf, Erişim Tarihi. 08 Mart 2017.

8 Selçuk Peker, Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği), (Konya: Kömen Yayınları, 2015), s. 152.

9 Hüseyin İnce, Iğın Tarihi ve Evliyalrı, (Konya: Tekin Kitabevi, 2006), s. 190.

10 Önder, age, 78.

Hoca ve Pîr Âbi Sultan aynı medresede arkadaşlırlar.¹¹ Benzer bir anlatıda Kul Nesimi, Nasreddin Hoca ve Muhyiddin Arabi Kuzucu Sultan'ın talebesi olan üç arkadaşlıdır.¹²

Rivayete göre Bilal-i Habeşî'nin soyundan geldiği anlatılan Şeyh Yusuf'un yedi evliya kardeşi vardır. Bu evliya kardeşlerden Şeyh Yusuf Ereğli Büyük Dede Köyünde kalırken diğer kardeşlerinden her biri ayrı bir tepeye yerleşmiş diye nakledilir.¹³

Alibeyhüyüğü Belediyesi arkasında bulunan bahçede metfun olan Şeyh Şekerim Dede ve Kuzviran yaylasında metfun olan Şeyh Hocenti'nin iki kardeş veli olduğu rivayet edilmektedir. Halk arasında kardeş olarak bilinen iki şeyhin tekkeleri için kayıtlarda adlarına vakfedilmiş birçok köy ve araziye rastlanılmaktadır. Ancak kardeş olduklarına dair bir bilgi yoktur.¹⁴

Seyyid Bayram Veli ve ailesi hakkında bilinenler rivayetlerden ibarettir. Bunlardan biri de eşi ve çocukları hakkında söylenenlerdir. Anlatılana göre eşi ve çocukları hakkında bir bilgi olmayıp Demirli mevkiinde Erenler Tepesi'nde eşinin mezarı olduğu anlatılmaktadır. Bu sebeple türbedeki ikinci mezarın hanımı değil oğluna ait olma ihtimali daha ağır basmaktadır. Mezarın Erenler Tepesinde olduğuna dair bir efsanesi bile vardır. Bu efsaneye göre Seyyid Bayram Veli'nin hanımı bir sebeple sabah erken saatlerinde bu tepeye gelir. Bu tepeden köye bakınca güneşin erken doğduğunu görür. Bundan dolayı altmış yıllık sabah namazı tehlikede diye düşünür ve bunları kaza etmeye başlar. Tepede vefat ettiği için de buraya defnedilmiştir. Bilinen bir yatır olan Seyyid Bayram Veli ile Erenler Tepesindeki bilinmeyen yatırlar arasında bu efsane ile bağ kurularak bir akrabalık oluşturulmuştur. Seyyid Bayram Veli (Dedemli), Seyyid Harun Veli (Seydişehir) ve Seydî Mahmut (Mahmutlar/Alanya) arasında akrabalık bağı olduğu rivayet edilmektedir. Üç veli kardeşdir. Her biri bulunduğu beldeyi İslâmlaştırmak için vazifeli olduğu için Anadolu'da farklı yerlerde dir.

A.6. Hayali Veliler (İsimsiz Veliler)

Yazılı kaynaklarda gerçek kimliği hakkında belge ve bilgi bulunmayan isimsiz kimseler olup sadece sözlü kültürde yaşamaya devam eden kimselerdir. Haklı olarak "Yaşayıp yaşamadığını bile bilmediğimiz bir kimseye nasıl evliya denilebilir?" diye veya türevlerinde bir soru akla gelebilir. Ancak halk nezdinde bu sorular ve cevapları neticeyi değiştirmemektedir. Mekâna ve metfun zata atfedilen kutsallık artık halk için belirleyici bir unsur olmaktan uzaklaşmaktadır. İsmi bilinen yazılı ve sözlü kaynaklarda adı geçen bir türbede karşılaştığımız ziyaretçilere yatırın kim olduğunu sorduğumuzda bazılarında "Allah dostu, kırklardanmış, mübarek bir evliyaymış!" tanımlamalarından öteye gidemeyen cevapları hatırladığımızda

11 İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihi, (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2007), s. 457.

12 İnce, age, 313-315.

13 Haşim Karpuz, Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya I-II-III, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), s. 1814.

14 Ahmet Şeref Ceran, "Konya Alibeyhüyüğü Kuzviran (Kuzören) Şeyh Hocenti Zaviyesi Vakfiyesi", Selçuk Türkiyat Araştırmaları Dergisi 5, (1999): 171.

yatırın mekânın kutsallığının gerisinde kaldığı hatta zamanla unutulduğunu söyleyebiliriz. Şahsın ismini söyleyenlerin de yatırla ilgili pek fazla bilgisi olmamasına rağmen aynı ziyaretçilerin düzenli olmasa da yılda birden fazla ziyaret ederim demeleri isimsiz velilerin halk içinde bir karşılığı olmasından ötürü kayda değerdir.

Kutsal mekânda bulunma duygusunun bu yerlerdeki ritüel çeşitliliğini arttırdığı tespitini yapan araştırmacılar,¹⁵ kimlikleri belli olmayan türbelerde genellikle dua etmek, Kur'an okumak, tavaf etmek, el yüz sürmek, çaput bağlamak, anahtar açma, mum yakma, elbise bırakma, toprak alma, yiyecek dağıtma uygulamalarını yaygın ritüeller arasında saymaktadır.

Bu sınıflandırmanın içine "Anonim" türbe olarak adlandırılan türbeleri de dâhil edebiliriz. Zira ortada görkemli bir türbe de olsa içinde metfun bulunan kimsenin adı sanı unutulmuştur.

A.7. Üçler, Yediler ve Kırklar İnancı Kaynaklı Adlandırma

Tasavvuf sistemi içerisinde velilerin kâinatın işleyişine aktif olarak katıldıklarına inanılmaktadır. Saha araştırmamız sırasında bir türbe ziyaretçisi "Kâinatta 120 bin veli var, bunun da 60 bini Konya'dadır." demişti. İnanışa göre evliyalara, kendi içinde iş bölümü paylaşımı yapılmak üzere bir hiyerarşik düzene tabidirler. Düzendeki bu işleyiş veliler topluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunların hepsine birden "ehl-i hâl ve'l-akd" denilmektedir. En alt tabakada üç yüz veliden oluşan "ahyar" grubu bulunmaktadır. Ardından kırk kişiden oluşan "ebdâl", yedi kişiden oluşan "ebrâr", dört veliden oluşan "evtâd" ve üç veliden oluşan "nücebâ" grupları takip eder zirvede ise "gavs" veya "kutup" adı verilen bir mürid-i kâmil bulunmaktadır.¹⁶ Kendi içerisinde birbirlerine karşı sorumlu olan velilerin bazı dönemlerde kerametleri vasıtasıyla meşveret edip istişarede bulunurlarmış.

Tasavvuf kültüründe şeyh mürid ilişkisi bir silsilenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İcazet almadan şeyhlik yapılamamaktadır. Veli olduklarına, keramet gösterdiklerine inanılan bu isimsiz velilerin şeyhi Hızır (a.s)'dır. Üçler, yediler, kırklar, ledün ilminde işin pîrinden yani Hızır'dan el aldıklarını onun kendilerine keramet öğrettiğini, şeyhlerinin, hocalarının Hızır olduğunu anlatırlar.¹⁷

Bunlar bir eren, veli, evliya tipi grubu oluşturan genelde müstakil bir türbede metfun olmayan kutsal mezarlardır. Bu tarz mezarlar sıradanlarından ayrı bir ilgi görüp ziyaretgâh olarak geniş bir ziyaretçi kitlesine sahiptir. Adı ile müsemma olan Üçler Mezarlığının girişinde sol tarafta metfun bulunan "evliya" mezarı buna örneklerdendir. Burada üç velinin birlikte mezarı bulunmaktadır. Menkıbelerinde bu şahıslar bireysel olarak bir tanınmışlık göstermezler. Ayrı ayrı her biri "Üçler" şahsında bir bütün olmuştur. Halk arasında adları "üçler, yediler, kırklar" ile birlikte zikredilir. Veli bilinen bu kimselerin gerçek isimlerinin unutulup bir grup hâlinde anılan veliler silsilesi şeklini aldığı görülmektedir. Çok farklı coğrafya-

15 Ali Köse, Ali Ayten, Popüler Dindarlığın Durakları Türbeler, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), s. 46.

16 Eyüp Öztürk, Velilik ile Delilik Arasında, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), s. 198.

17 Süleyman Uludağ, "Tasavvuf ve Halk İnancı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, c. XVII, s.409-411.

larda anılan “üçler, yediler, kırklar” gerçekte adları bilinen velilerin anonimleşen ortak adı olmuştur. Kulaktan kulağa yayılan menkıbeleri ile birçok türbeden daha fazla ziyaretçisi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸

B. Türbeler ve Kişi Adlandırmaları

Çocuk sahibi olma bir yandan soyun devamı, bir yandan ebeveynlerin toplum içindeki sosyal statülerinin arttırılması gibi sebeplerden dolayı eskiden beri sosyal hayatımızın önemli bir alanını oluşturmuştur. Normal şartlarda çocuk sahibi olamayanlar, halk tıbbından, dinî ve büyüsel işlemlerden yararlanmak suretiyle bu arzularını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Çalışma alanımızda çocuk sahibi olmak isteyenlerin sadece bunun için ziyaret ettikleri özel bir türbe bulunmamakla birlikte bazı türbelerin daha fazla ziyaret edildiği görülmektedir.

Çocuğa verilecek ad hiçbir zaman gelişigüzel seçilmez. Bugün Anadolu'da çocuğa verilecek adı belirleyen birbirinden oldukça farklı etmenler vardır. Bunlardan en yaygın olanı ebeveynin adını vermedir. Bunu sırasıyla çocuğun doğduğu zamana bağlı olarak verilen adlar, doğum yapılan yer, doğum esnasında tabiat ve çevrede meydana gelen olaylar, kimi kişilere karşı duyulan minnet, şükran ve hayranlık duyguları, dini ve siyasi tercihler, ebeveynlerin çocuk nezdinde hayattan ve gelecekte beklenenleri, ümitleri, hayalleri, bir takım sağaltıcı ve büyüsel durumlar, kozmik unsurlarla ilgili adlar, moda adlar, uyumlu adlar, sağaltıcı adlar ve kutsal mekânları ziyaret sonucu verilen adlar şeklinde sıralayabiliriz.¹⁹

Konya'da çocuğu olmayanlar, sık sık düşük yapan veya çocuğu yaşamayan kadınlar rüyalarında hangi tekkeyi görürlerse oraya götürülürler. Rüyasında gördüğü tekkeye giden kadın, doğması muhtemel çocuğunu tekkeye satar. Çocuğu olmayan kadının beline bir ip bağlanır. Düşük yapmamış bir kadın bu ipin ucundan tutarak tekkenin çevresinde üç, yedi veya on iki defa şu sözü söyleyerek döndürülür: “Bir at getirdim satmaya, yanına kulun katmaya” kadınlar bu uygulamadan sonra hamile kalır ve çocuk doğarsa erkeğe Satılmış, kıza Satı ismi konur. Bu tekkeye daha sonra bir kurban kesilir.²⁰ Benzer bir uygulama Iğın'daki Şeyh Bedreddin Türbesi etrafında da uygulanmaktadır. Türbe ziyaretinden sonra dünyaya gelen kız çocuklarına Bedriye, erkek çocuklarına Bedir adını koyarlar.²¹

Çocuklarının olmasını isteyen; fakat çeşitli sebeplerle çocuk sahibi olamayan ailelerin özellikle hanımların ziyaret ederek dua edip dilekte buldukları ziyaretgâhlar vardır. Konya-Hatunsaray yolu üzerindeki Şeyh Hasan Tekkesi, Bozkır Erdoğan Köyü (Günümüzde Ahırlı ilçesine bağlı) Tekkesi²² veya Bozkır Ferhatlar/Bahatlar

18 Mustafa Tekin, Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012). s. 54.

19 Zekeriya Karadavut, “Türk Ad Verme Geleneğinde Türbelerin Rolü: Konya Örneği”, 2st International Conference On Studies In Turkology (ICOSTUR 2017, Roma), Roma, İTALYA, 11-13 Ağustos 2017, vol.1, no.1, pp.48.

20 Ahmet Gökbek, Sivas İnanç Kültürü, (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010), s. 61.

21 İnce, age, 213.

22 Kâzım Öztürk, Konya'da Dinî Hayat, (Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2008), s.47.

Köyünde bulunan Bahaeddin-i Veli Türbesi çocuğu olmayan, sürekli düşük yapan, çocuğu dünyaya gelip fazla yaşamayan ailelerin sıklıkla ziyaret ettiği söylenmektedir. Ferhatlar Köyünde Bahaeddin-i Veli'nin soyundan geldiği iddia edilen üç ocak evi vardır. Türbeyi ziyarete gelenlere sırasına göre bu ocaklardan kişiler eşlik etmektedir. Onlara türbenin etrafında üç defa dönmelerini ve türbeden toprak almalarını; türbenin köşesinde bulunan üstü kapalı yerde (mescit) namaz kılıp dua etmeleri gerektiğini söylemektedirler. Ziyaretçilerin, yönlendirme yapılmaksızın, türbedeki ağaçlara çaput bağladıkları görülmektedir. Türbedeki ritüellerden sonra ocak evine götürülen ziyaretçiler ocak sahibi yaşlı kadın tarafından okunmaktadır. Evden ziyaretçilere okunmuş su, yufka ve tuz verilmektedir. Türbeden alınan toprak yenir ya da suya katılarak içilmiştir. İstekleri için adakta bulunan kimseler dileklerinin kabul olması ile buraya gelip adaklarını yerine getirmektedir.

Türbeden çocuk istemenin dışında velînin halk nezdindeki saygınlığı ve ona gösterilen hürmetin bir sembolü olarak, insanlar çocuklarında evliyaların isimlerini yaşatmaktadırlar. Nitekim Akşehirliler, Seyyid Mahmud Hayranî'ye duydukları saygı ve sevginin bir karşılığı olarak kız çocuklarına Hayran, erkek çocuklarına ise Hayranî adını vermektedirler. Ereğlililerde gördüğümüz Ebuder, Abitter isimleri de bunların halkta karşılık bulmasıdır.

İlgın halkı arasında Şih Bedreddin'e çocuğunu "satmak" adak adamak bir uygulama biçimidir. Çocuğu doğup yaşamayanlar, çocuğu ölü doğanlar, çocuğu olmayanlar bu türbeyi ziyaret edermiş. Doğan çocuklarının adını kız ise Bedriye, erkek ise Bedir koyarlar.²³

Ebu Derda Türbesi ziyaretinin ardından doğan erkek çocuğa Abiter, Abuder, Abuter, Abutter, Abidder, Abüter gibi isimler verilmektedir. Bebek, kız olursa Abide adı verilmektedir.²⁴

Bozkırlar Bahatlar Bahattin-i Veli Türbesi'ne bebek muradı ile giden aileler bu ziyarete bağlı olarak ocukları olacağına inanmaktadırlar. Şayet bu ziyaret neticesinde bebekleri dünyaya gelmişse bu çocuğu türbeye "satarlar". Adını da kız olmuşa Bahriye, erkek olmuşa Bahaddin koyarlar. Benzer amaçlarla ziyaret edilen Seyid Mahmud Hayranî Türbesi için de aynı uygulamaların yapıldığını söyleyebiliriz. Her türbe kendi ismi ile ilgili bir isim türetmektedir. Seyid Mahmud Hayranî Türbesi'ne bebekleri olması için giden aileler de buradan sonra bebek sahibi olduklarına inanırlarsa dünyaya gelen çocuklarına kız ise Hayran, erkek ise Hayranî adını vermektedirler.

C. Türbeler ve Yer Adlandırmaları

Türklerin Anadolu'ya gelişleri ve yurt tutuşları ile ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Bu efsanelerin içinde dini efsaneler, şahıslara bağlı kahramanlık efsaneleri olarak değerlendirebileceğimiz anlatılar önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Ahmet

23 İnce, age, 213.

24 Selçuk Peker, "Ereğli (Konya) Kaynaklı Bir Erkek Adı: Abitter", I. Ulusal Ereğli Meslek Yüksek Okulu Tebliğ Günleri Bildiri Kitabı, (Ed. Galip Oturanç), (2009): 179.

Yesevî dervişleri, Horasan erenleri gibi adlarla anılan evliyalar Anadolu'da kılıçla açılmayacak gönül kapılarını ardına kadar açarak İslâm'a ve Türklüğe eşsiz hizmetleri olmuştur. Bu velilerle ilgili anlatılan menkıbeler neticesinde halk nezdinde şöhreti ve nüfuzu artan evliyalar buldukları bölgelerde halkı aydınlatmakla vazifelenmişlerdir. Her biri üretime dayalı kendi maişetini kendi karşılayabilecek meslek erbabı kimselerdi. Ayrıca halkı da eğitmek amacıyla dergâh, tekke, medrese, vb. kurumlar inşa etmişlerdir. Anadolu insanı kendilerine karşı Allah'ın rızasından başka bir beklentiye girmeden, gece gündüz demeden ihya ve irşad ile memleketi maddi ve manevi yönden mamur etmeye çalışan evliyalara karşı vefalarını asla yitirmemişlerdir. Bunların göstergelerinden bir tanesi olarak köylere, kasabalara, şehirlere evliyaların isimlerinin verilmesini sayabiliriz.

Seydişehir ilçemizin adının kaynağı ile ilgili olarak Seyyid Harun Veli menkıbesi anlatılmaktadır. Seyyid Harun Hazretleri Horasan diyarında tacı tahtı, beyliği bırakarak kurmakla vazifelenildiği bu şehre bir bulut kılavuzluğunda gelir. Menzile varıncaya kadar pek çok kerametini menakıpnamesinde bulabiliriz. Seyyid Harun Veli ne çıktığı Horasan'a ne de güzergâhları üzerindeki konakladıkları yerlerdeki halkın ısrarlarına rağmen yerleşmeyip yoluna devam etmiştir. Bugünkü Seydişehir yakınlarındaki Küpe Dağı'na geldiklerinde bulutun Seydişehir'in bulunduğu yerde işaretini alan Seyyid Harun Veli şehri buraya kurmaya karar verir. Geldiklerinde ilk inşa ettikleri bugünkü kendi adıyla anılan tarihi camidir. Çevresine medrese de inşa edilen bu bölgede günümüzde medrese ayakta değildir. İslâm âleminin bu büyük velisinin ismine hürmeten bu şehre Seydişehir adı verilmiştir.²⁵

Horasan'dan gelen bir aileye mensup olan Hz. Hadimî'nin annesi Ebu Said Muhammed'e hamile iken gördüğü bir rüyada karnından bir ağaç yükselir. İnsanlar bu ağacın gölgesinde serinlemek için toplanırlar. Derin ilim adamlarından olan kocasına gördüğü rüyayı yorumlatır. O da kendilerinden dünyaya gelecek olan bir çocuğun büyük bir kimse olacağını burada insanları etrafına toplayacağını söyler. Menkıbeye göre rüyasında gördüğü bu yeri aramaya başlarlar. Burayı bulduklarında yerleşirler. Bu bölge bugünkü Hadim'in olduğu yerdir.²⁶ Dünyaya gelen Ebu Said Muhammed büyük bir ilim adamı olur ve medresesinden sayısız talebe yetiştirir. Artık "Belde-i Hadimül-ilm" diye anılan Hadim ile Hadimî hazretleri özdeşleşmiştir.

Türklerin Anadolu'ya akınları sırasında önden giden "kolonizatör" dervişlerin yanında ordularla beraber hareket eden gazi dervişler bulunmaktaydı. Toplulukların içinde her zaman özel bir yeri olan ulu kişiler fethedilen yerlere bu kimselerin ismi yerleşim yeri adı olarak verilmiştir. Bu örneklerde kimi din adamının ilmine, kiminin şehitliğine, kiminin gaziliğine, kahramanlığına vb. saikler öne çıkarak yerleşim yerlerine din ve devlet büyüklerinin isimleri verilmiştir. Bu insanlar yaşadıkları dönemde çevrelerinden büyük ilgi görmüşlerdir. Başta yaşadıkları devrin yöneticileri olmak üzere diğer insanlar bu kimselerin çevresinde bir halka

25 Abdurrahman Ayaz, Seydişehir Tarihi, 3. Baskı, (Konya: Basımevi adı yok, 1993), s. 26.

26 Sinan Gönen (2004), "Anadolu Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler", (Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 80.

oluşturmuş ve hizmetlerinde bulunmuşlardır. Pek çoğu yaşadığı yere defnedilen bu insanların birçoğunun mezarları türbeye dönüştürülmüştür. Halk arasında bu türbelerin çoğunun çeşitli istek ve dileklerin kabul edilmesi için ziyaret edilmesi gerektiğine inanılmaktadır.

Altınekin Dedeler Kasabası'nın adı da beldede metfun bulunan evliyalardan gelmektedir. Rivayetlere göre Horasan'dan Anadolu'ya gelen Şeyh Dediği Efendi (Taşgun Baba'nın babası), oğlu Şeyh-i Kebir Taşgun Baba ve bir yakınlarından ermiş bir veli kimse ile buraya yerleşmişler. Karamanoğlu II. İbrahim Bey şahsi mülkünden olan bu köyü burada zaviyesi de bulunan Taşgun Baba hazretlerine vakfetmiştir. Belde de artık Dedeler olarak anılmaya başlamıştır.

Dedemli/Hadim, için anlatılan efsaneye göre de Dedemli'nin kurucusu Seyyid Bayram Veli hazretleridir. Horasan'dan Anadolu'ya uzun süren yolculuğu bir bulutun kılavuzluğunda gerçekleşmiştir. Bugünkü Dedemli'nin bulunduğu yere gelince bulut kaybolur ve burayı yurt tutarlar. Halkın anlatmasında buraya Dedemli isminin verilmesi bu veliden dolaydır. Burası Dedem Bayram Veli'nin köyü olarak anılır. Zamanla köye, "Dedemin Köyü", "Dedem Köyü" denilir. Bugün bu ad, Dedemli olarak telaffuz edilmektedir.

Konya'nın 45-50 kilometre güneyinde bulunan Çumra ilçesinin Dedemoğlu isminde bir köyü vardır. Bu köyün adının bir şeyhten kaynaklı olduğu rivayet edilmektedir. Menkıbeye göre Yavuz Sultan Selim devrinde yaşayan bu velinin asıl ismi Dede Molla'dır. Ancak halk dilinde zamanla Dedemoğlu'na dönüşmüştür. Köy adını bu evliyanın isminden alır (Dedemoğlu/Çumra)

Deve Taşı: Seyyid Harun Veli'nin Dediği Sultan ile buluşmaya giderken keramet gösterip binek olarak kullandığı taştır. Şekli deveye benzetildiği için veya menkıbede taş deveye dönüştüğü için bu adla anıldığı söylenilmektedir. Eskiden Mezba'a'nın karşısındaymış. Etibank Alüminyum Tesisleri kurulmaya başlayınca Deve Taşı yerinden kaldırılmış. Uzun yıllar Seyyid Harun Veli Cami'nin önünde durduğu rivayet edilmektedir. Daha sonra taşın nereye, nasıl gittiği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Dediği Sultan Pınarı: Efsaneye göre Dediği Sultan ile Seyyid Harun Veli'nin buluşması esnasında cemaat öğle namazı için abdest tazelemek ister. Ancak bölgede su bulunmamaktadır. Harun Veli asası ile yeri dürtünce yerden su fışkırır. O pınara halk Dediği Sultan Pınarı adını verir.

Maya Dağı/Gölü: Seyyid Harun Konya'dan çıktıktan sonra uzun bir yolculuk geçirir. Konakladıkları bir yerde su ihtiyacı olmuştur. O vakit Seyyid Sultan, asasını eline alıp "Ya Allah!" diyerek yere saplar. Hemen bir pınar izn-i İlahi ile fışkırdı. Oraya akmaya başladı. Seyyid Harun buyurdu ki "Hakk'ın emri ile bu benim (mayam) olsun. Baş benden ayağı benden değil." dedi. O zamandan beri suyun başında maya olur ayağında olmazmış. O pınarın döküldüğü gölcüğe Maya Gölü, bölgedeki dağlara da Maya Dağı ve bayırları adını vermişler. Ayrıca rivayetlere göre burada Seyyid Harun Veli halka sütü mayalayıp yoğurt yapmayı öğretmiştir. Bu sebeple de Maya adının verildiği söylenmektedir. Horasan'dan başladığı uzun yolculuğun ardından Konya'ya ulaşan Seyyid Harun Veli ve beraberindekilerin

arasında kardeşi Seyyid Bedreddin de vardır. Yolculuk esnasında hastalanarak vefat eden Seyyid Bedreddin Hatunsaray'a defnedilir. Mezarının bulunduğu yere "Seyyid Kabri/Seyyid Sini" adı verilmektedir.²⁷

Sonuç

Horasan erenleri, Anadolu'yu yurt eden, fethedilen toprakların Türkleşmesine ve İslamlaşmasına öncülük eden kimselerdir. Anadolu coğrafyasının vatanlaştırmada önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Her biri vazifeli olduğu bölgede ilim, imar ve iskân ile doğrudan ilgilenmişlerdir. Ayrıca gittikleri bölgelere dergâhlar, medreseler, camiler, vb. yapılar inşa etmek suretiyle buldukları bölgeleri ihya etmek için her şeyi yapmışlardır. Anadolu evliyaları ile ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Konya türbelerinde Selçuklu Sultanları, emirler, devlet adamları, komutanlar, şeyhler, tarikat büyükleri gibi din ve devlet uluları metfundur.

Bu erenlerin adları Anadolu'da pek çok kentimizde olduğu gibi Konya'da da yer adı olarak ebedileştirilmiştir. Ancak bazı türbelerde metfun kimselerin gerçek ismi zamanla unutulmasından veya başka velilerle olan dostluklarının öne çıkmasından "arkadaşı, kardeşi, akrabası" aidiyetler oluşmuştur. Kimi zaman velilerin meslekleri, halkın türbeleri ziyaret sebepleri ya da onlar hakkında anlatılan menkıbeler gerçek adlarının önüne geçmiştir. Bundan dolayı halk arasındaki yaygın isimlendirmeleri ile sonraki nesillere intikal etmiştir.

Bir toprak parçasını vatanlaştıran en önemli hususlardan birisi de millete özgü isimlerin varlığı ve hikâyeleri ile çeşitlenmesidir. Özellikle halk anlatıları ile dilden dile, nesilden nesle anlatılanların varyantlaşması, isimlerin kültürel bellekte halk arasında yaşaması, insanların aidiyet duygularını kuvvetlendirmektedir.

Kaynakça

- Ayaz, Abdurrahman, Seydişehir Tarihi, 3. Baskı, Konya: Basımevi adı yok, 1993.
- Aydın, Mehmet, vd, Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi, Konya: Damla Ofset, 2006.
- Ceran, Ahmet Şeref, "Konya Alibeyhüyüğü Kuzviran (Kuzören) Şeyh Hocenti Zaviyesi Vakfiyesi", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 5, (1999): 171-181.
- Çevik, Bülent, "Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2008.
- Gökbel, Ahmet, Sivas İnanç Kültürü, Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010.
- Gönen, Sinan, "Anadolu Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler", Selçuk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004.
- İnce, Hüseyin, İlgin Tarihi ve Evliyaları, Konya: Tekin Kitabevi, 2006.
- Karadavut, Zekeriya, "Türk Ad Verme Geleneğinde Türbelerin Rolü: Konya Örneği", 2st International Conference On Studies In Turkology (ICOSTUR 2017, Roma), Roma, ITALYA, 11-13 Ağustos 2017, vol.1, no.1, pp.48.
- Karpuz, Haşim, Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya I-II-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.
- Kaya, Doğan, "Kültürümüzde Kardeş Veliler İnanç Sivas Örneği", http://dogankaya.com/fotograf/Kulturu-muzde_Kardes_Veliler_inanci.pdf, Erişim Tarihi. 08 Mart 2017.

27 Ayaz, age, s. 27; Ferit Uğur, "Seydişehrinin Kuruluşu", Konya, S.4, (1937): 227.

- Konyalı, İbrahim Hakkı, Konya Tarihi, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2007
- Köse, Ali ve Ali Ayten, Popüler Dindarlığın Durakları Türbeler, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Önder, Mehmet, Konya Efsaneleri, Konya: Şahap Kitabevi, 1963.
- Özönder, Hasan, Konya Velileri, Konya: Dizgi Ofset, 1990.
- Öztürk, Eyüp, Velilik ile Delilik Arasında, İstanbul Kitabevi Yayınları, 2013.
- Öztürk, Kâzım, Konya'da Dinî Hayat, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2008.
- Peker, Selçuk, "Ereğli (Konya) Kaynaklı Bir Erkek Adı: Abitter", I. Ulusal Ereğli Meslek Yüksek Okulu Tebliğ Günleri Bildiri Kitabı, (Ed. Galip Oturanç), 2009, s.176-187.
- Peker, Selçuk, Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği), Konya: Kömen Yayınları, 2015.
- Tekin, Mustafa, Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Uğur, Ferit, "Seydişehrinin Kuruluşu", Konya 4, (1937): 226-229.
- Uludağ, Süleyman, "Tasavvuf ve Halk İnancı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, c. XVII, s. 409-411.

